

Psychologia zeznań świadków

(w ćwiczeniach)

PODRĘCZNIKI
I SKRYPTY

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 105

Psychologia zeznań świadków

(w ćwiczeniach)

Redakcja naukowa
Jan M. Stanik, Agnieszka Roszkowska

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2009

Redaktor serii: Psychologia
Jan M. Stanik

Recenzenci
Józef K. Gierowski
Mieczysław Radochoński

Redaktor: *Barbara Malska*
Projektant okładki: *Małgorzata Pleśniar*
Redaktor techniczny: *Barbara Arenhövel*
Korektor: *Mirosława Żłobińska*

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-1849-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark. wyd. 13,5. Papier off-
set. kl. III, 80 g Cena 22 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek,
Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Zamiast wstępu (<i>Jan M. Stanik, Agnieszka Roszkowska</i>)	9
---	---

Część I

Obiekt — zdarzenie

Trudność dostrzegania — „było zbyt ciemno”	15
<i>Joanna Kucharewicz</i>	
Adaptacja wzroku — „od jasności do ciemności”	22
<i>Joanna Kucharewicz</i>	
Relacja między figurą i tłem — złudzenie 1.	29
<i>Kasper Czech</i>	
Spostrzeganie wzrostu osoby w zależności od kontekstu — złudzenie 2.	31
<i>Kasper Czech</i>	

Część II

Osoba spostrzegająca

Efekt pierwszeństwa i świeżości — lista słów	37
<i>Kasper Czech</i>	
Efekt pierwszeństwa i świeżości — opowiadanie	40
<i>Kasper Czech</i>	
Krzywa zapominania	44
<i>Kasper Czech</i>	

Wpływ kontroli procesu hamowania na jakość zeznań osób w wieku podeszłym	48
<i>Justyna Trepka-Starosta</i>	
Zależność zapamiętywania i pamiętania od doświadczenia	53
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Wpływ bodźców zagrażających na procesy postrzegania u osób w wieku podeszłym	58
<i>Justyna Trepka-Starosta</i>	
Zagrożenie samooceny a zdolność zapamiętywania i odtwarzania szczegółów	63
<i>Marcin Maciejski</i>	
Wpływ wybranych zmiennych osobowościowych na trafność zeznań (eksperyment A)	69
<i>Jan M. Stanik</i>	
Podatność na sugestię	72
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Lęk a podatność na sugestię	74
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Poziom konformizmu świadka a trafność zeznań	80
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Postawa świadka wobec przesłuchującego a trafność zeznań	85
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	

Część III

Warunki i sytuacje dzielące spostrzeżone zdarzenia od składanych zeznań

Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (czteroetapowa procedura eksperymentalna)	93
<i>Magdalena Rode</i>	
Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (trzyetapowa procedura eksperymentalna)	106
<i>Magdalena Rode</i>	
Efekt dezinformacji a trafność zeznań	113
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Jak zapamiętujemy i przekazujemy informacje	118
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — <i>Nie pamiętam, co zeznałem</i>	121
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	

Rezultaty zeznań świadków w przesłuchaniu powtórnym	124
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — <i>To nie są moje zeznania</i> . . .	129
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Przesłuchanie pierwotne i wtórne — analiza porównawcza	132
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	

Część IV

Sytuacja zbierania zeznań i techniki przesłuchań

Atmosfera przesłuchania	139
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Stres przesłuchania	145
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Wpływ struktury logiczno-gramatycznej pytań na trafność zeznań (eksperyment B)	151
<i>Jan M. Stanik</i>	
Wpływ modalności zawartej w pytaniach na trafność zeznań (eksperyment C)	160
<i>Jan M. Stanik</i>	
Intuicyjny <i>versus</i> racjonalny styl myślenia osoby przesłuchującej a rodzaj pytań zadawanych świadkom i ocena wiarygodności	167
<i>Marcin Maciejski</i>	
Tradycyjne metody przesłuchań a przesłuchanie poznawcze	173
<i>Leszek Woszczek</i>	
Komunikacja niewerbalna w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany i jej wpływ na efekty zeznań	176
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Wpływ autorytetu a podatność na sugestię	181
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Autorytet przesłuchującego (wskaźniki i szacowanie)	189
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Postawa dominacji przesłuchującego i jej wpływ na efekty zeznań	194
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Aprobująca a dezaprobuująca postawa przesłuchującego a efekty zeznań . . .	199
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Wpływ atmosfery przesłuchania na przypominanie sobie zdarzeń dawnych (z dzieciństwa)	204
<i>Marcin Maciejski</i>	

Część V

Rezultaty zeznań

- Jak psycholodzy szacują wiarygodność zeznań małoletnich świadków 213
Leszek Woszczek
- Kryteria wiarygodności zeznań świadków. Podobieństwa i różnice 215
Leszek Woszczek
- Kłamię czy nie kłamię* — wykorzystanie kryteriów wiarygodności Stellera
do oceny zeznań świadków 217
Agnieszka Roszkowska
- Przystępność kategorii interpretacyjnej (moralny *versus* sprawnościowy)
a stopień wiarygodności przypisywanej świadkom i ich zeznaniom . . . 222
Marcin Maciejski
- Sposoby i formy zeznawania świadków kłamiących 229
Leszek Woszczek

Zamiast wstępu

Psychologia zeznań świadków i proces przesłuchania świadka stanowią główną dziedzinę psychologii sądowej. Przesłuchanie świadka to sytuacja, w której uczestniczy osoba przesłuchująca (odbierająca zeznanie) oraz osoba zeznająca (przesłuchiwana), czyli świadek. Najważniejszym celem przesłuchującego jest uzyskanie od świadka jak największej liczby informacji szczerych, rzetelnych i wiarygodnych. Świadkiem zaś może zostać każdy człowiek wezwany przez organ procesowy. Należy pamiętać, że osoba zeznająca znajduje się w określonej sytuacji, na którą wpływ mają nie tylko przepisy prawa, lecz także miejsce, w którym się znajduje, powaga organu procesowego czy też indywidualne właściwości psychofizyczne. Te, jak i wiele innych czynników, kształtują psychologiczną sytuację świadków. Znajomość tych czynników oraz próby poszukiwania odpowiedzi na pytanie o mechanizmy i czynniki wpływające na jakość uzyskiwanego materiału dowodowego stanowiły ważny punkt odniesienia założeń teoretycznych i badawczych niniejszego opracowania.

Podręcznik przeznaczony jest dla studentów (studiów stacjonarnych i niestacjonarnych) oraz wykładowców na kierunkach, w ramach których omawiana jest problematyka funkcjonowania człowieka w roli świadka. Wprowadzenie ćwiczeniowej formy zajęć z psychologii sądowej jest niewątpliwie korzystne dla studentów, gdyż pozwala na doskonalenie warsztatu badawczego, jakim posługuje się w swej praktyce zawodowej psycholog.

Autorzy podręcznika, mając świadomość, że opracowanie pomocy dydaktycznej dla pracowników i studentów jest trudne, starali się przygotować skrypt, który dla prowadzącego będzie alternatywną formą realizacji przedmiotu umożliwiającą wszechstronne omówienie problematyki ze-

znań świadków, przedstawienie teoretycznych i praktycznych aspektów tego zagadnienia, studentowi zaś pozwoli nauczyć się posługiwania eksperymentem do rozwiązywania różnych problemów psychologa (nie tylko sądowego) oraz zapoznać się ze sposobami konstruowania eksperymentu i stawiania hipotez. Podręcznik ten ma przede wszystkim umożliwić studentowi zdobycie wiedzy teoretycznej i nabycie umiejętności praktycznych niezbędnych do opiniowania w sprawach dotyczących psychologicznej wiarygodności zeznań świadków.

Przedstawione w podręczniku eksperymenty, poddane weryfikacji, dotyczą problemów nawiązujących do najważniejszego kierunku prowadzonych przez psychologów sądowych poszukiwań związanych z obszarem psychologii zeznań świadków. Dobierając eksperymenty, zwracano uwagę na elementy strukturalne psychologicznej problematyki zeznań świadków, które wywodzą się z opracowanego przez J.M. Stanika (1986, s. 171) modelu zeznań świadków (zob. schemat 1). Model ten porządkuje w sposób ogólny uwarunkowania wpływające na percepcję zdarzeń, przetwarzanie przyjętych treści, spostrzeżeń oraz na etap formowania się zeznań udzielanych przez świadków w toku przesłuchania. Dzięki takiemu podziałowi problemów, a tym samym doborowi eksperymentów, podręcznik stanowi częściowe dopełnienie bardzo czytelnie przedstawionych przez J.M. Stanika zależności teoretycznych dotyczących problemów zeznań świadków i może być ważną pomocą dydaktyczną niezbędną w realizacji zajęć ze studentami.

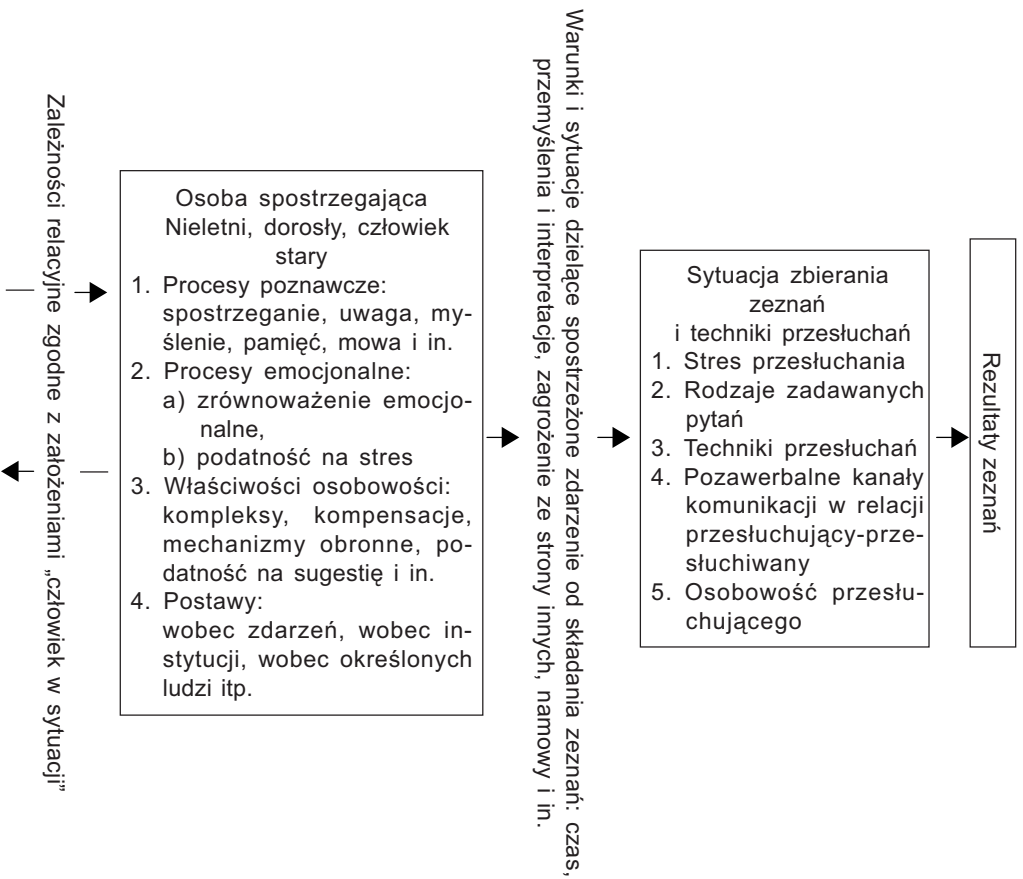
Eksperymenty zawarte w części I związane są z obiektywnymi cechami fizycznymi przedmiotów i łączącymi się z tym psychologicznymi prawidłowościami spostrzegania za pomocą różnych zmysłów, dotyczą także właściwości sytuacji jako całości, w której pojedyncze elementy mogą być przez świadka odmiennie spostrzegane.

W części II przedstawiono eksperymenty dotyczące psychologicznych warunków i właściwości podmiotu spostrzegającego, czyli indywidualności świadka, albowiem oceniając zeznania świadka, należy przede wszystkim uwzględniać specyfikę percepcji, zapamiętywania i reprodukcji zapamiętanych zdarzeń w związku z prawidłowościami funkcjonowania osobowości w warunkach stresu psychologicznego. Z uwagi na owe prawidłowości eksperymenty związane są z ukazaniem przebiegu procesów spostrzegania, uwagi, pamięci, myślenia, podatności świadka na sugestię, a także właściwości procesów emocjonalnych, funkcjonowania mechanizmów obronnych czy też zindywidualizowanych postaw.

Grupa zagadnień omówionych w części III dotyczy warunków i sytuacji dzielących spostrzeżone zdarzenia od składanych zeznań. W związku z tym, że wraz z upływem czasu spostrzeżony materiał ulega zapomi-

Schemat 1

Schemat psychologicznych uwarunkowań rezultatów zeznań świadków

naniu lub deformacji, przygotowując eksperymenty, zwrócono uwagę na właściwości psychiczne świadka z uwzględnieniem upływu czasu i oddziaływania innych okoliczności na formowanie zeznań. Celem opisanych w tej części eksperymentów jest wskazanie, czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu na treść zeznania wpływają przemyślenia i indywidualne interpretacje świadka związane z jego postawami, przekonaniem oraz wpływem odczuwanego przezeń zagrożenia ze strony innych.

Omawiając problematykę zeznań świadka, nie można pominąć czynników wchodzących w zakres sytuacji zbierania zeznań i sposobu dokonywania przesłuchań. Część IV jest zatem zbiorem eksperymentów, w których wskazuje się na problematykę stresu przesłuchania, metod i technik przesłuchania, rodzajów zadawanych pytań, charakterystycznych cech osobowości przesłuchującego czy też pozawerbalnych kanałów komunikacji w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany.

Część V dotyczy rezultatów zeznań uzyskanych od świadka.

Każde zaprezentowane w podręczniku ćwiczenie poprzedzone jest merytorycznym krótkim wprowadzeniem do wybranego problemu, z którego wynikają kierunki analizy wyników. Niektóre eksperymenty mają formę dokładnie taką jak źródłowa. Większość oparta jest na materiałach źródłowych, ale została przedstawiona przystosowawczo pod względem treści i formy do specyficznych warunków sytuacji przesłuchania i zbierania zeznań. Niektóre z eksperymentów zostały w całości opracowane przez autorów.

Należy dodać, że przedstawione w podręczniku projekty eksperymentów to jeden z możliwych wariantów dobieranych stosownie do zapotrzebowania studentów, którzy albo mają być poddani badaniom, albo mają je przeprowadzać na innych osobach. Większość eksperymentów jest przygotowana tak, aby osobami badanymi mogli być studenci z grupy ćwiczeniowej. Autorzy, konstruując eksperymenty, starali się przygotować je tak, aby mogły odbywać się w salach lekcyjnych, dlatego też większość ćwiczeń ma charakter laboratoryjny, gdyż zorganizowanie eksperymentów naturalnych wydawało się możliwe jedynie w bardzo ograniczonym zakresie.

*Jan M. Stanik
Agnieszka Roszkowska*